

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

139:3 • 2019

Lagom moderna kvinnor

ORSI HUSZ*

Uppsala universitet

Emma Severinsson, *Moderna kvinnor: Modernitet, femininitet och svenskhet i svensk veckopress 1920–1933* (Lund: Lunds universitet 2018). 296 s.

Moderna kvinnor var ett globalt 1920-talsfenomen. De fanns i en rad olika länder, i alla fall inom populärkulturen. Deras modernitet skrevs fram, kritiserades, förhandlades och illustrerades i veckotidningar, men också i skönlitteratur, film och rådgivningsböcker med mera. De moderna kvinnorna – enligt den bild som framträdde i dessa sammanhang – valde förvärvsarbete i stället för äktenskap, shinglade håret, rökte cigaretter, drömde om att köra bil och visade upp sina ben i korta kjolar. De konsumerade skönhetsprodukter, idrottade och blev bedömda i skönhetsstävlingar. De omfamnade sin nyvunna frihet men samtidigt blev föremål för objektifierande blickar. Det skildrar Emma Severinsson i sin avhandling som undersöker fyra svenska damtidningar från mellankrigstiden och frågar hur olika femininiteter konstruerades kring den diskursiva företeelsen moderna kvinnor.

Hon hävdar att populärkulturen och särskilt veckotidningarna bör ses som en arena för vardagspolitiska förhandlingar där konceptet moderna kvinnor användes som ett prisma för att diskutera politiskt laddade frågor. I veckotidningarna, menar Severinsson, förhandlades den moderna femininitetens gränser och kvinnor kunde bli modernitetens subjekt inte bara dess objekt. Severinssons bok bygger på gedigen empiri och en omfattande läsning av forskningslitteraturen. Bokens förtjänster är många och resultaten intressanta, men studien har några tillkortakommanden, främst vad gäller urval som görs i empiriska underlaget samt tolkning av resultaten i relation till den tidigare och den egna forskningen. Avhandlingen består, utöver inledningskapitlet, av fem – tyvärr unummerade – tematiska kapitel och ett slutsatskapitel.

* Docent och universitetslektor i ekonomisk historia; fakultetsopponent

Originell begreppsdiskussion och urvalets problematik

I inledningskapitlet för Emma Severinsson en förtjänstfull diskussion om begreppet moderna kvinnor. Hon visar att uttrycken ”nya kvinnor” och ”moderna kvinnor” är långt ifrån synonyma. 1920 talets *moderna kvinnor* som den shinglade flappern eller garçonnetypen bör inte blandas samman med det sena 1800-talets *nya kvinnor* i reformdräkt. Under 1920-talet talades det nämligen om just ”moderna kvinnor” trots att svenska historiker ofta refererar till ”den nya kvinnan” även under denna historiska epok. Redan den historiografiska bakgrundsskildringen resulterar således i ett originellt forskningsbidrag.

Avhandlingens källmaterial består av veckopress riktad till en kvinnopublik, så kallade damtidningar. Tidningen *Charme* med epitetet ”den moderna damtidningen” undersöks under hela dess utgivningstid 1921–1933. I tre andra mer välkända damtidningar, *Idun*, *Husmodern* och *Svensk damtidning*¹ har Severinsson gjort nedslag vart tredje år under perioden 1920–1932. Dåtida skönlitteratur samt debatt- och rådgivningsböcker kompletterar tidningsmaterialet, men här är urvalet mer slumpmässigt och styrs främst av omnämmanden i de undersökta damtidningarna. Det faktum att en veckotidning studeras mer ingående än de andra tre kommenteras inte vidare och blir metodologiskt störande när Severinsson gör explicita jämförelser, mellan *Charme* och de andra publikationerna, exempelvis vad gäller förekomsten av vissa typer av utsagor och artiklar. *Charme* framstår emellertid som ett intressant och tidigare outforskat inslag i mellankrigstidens populärpress, en svensk variant på brittiska *Vogue*, med anspråk på att representera och tilltala just moderna kvinnor.

Allt innehåll i veckotidningarna ingår i studien med ett enda undantag, nämligen reklamaterialet, eftersom det, som Severinsson skriver, ”inte kan ses som journalistisk produkt”. Att välja bort reklamannonser är dock problematiskt på flera sätt. Det går emot Severinssons ambition att se veckopressen som en del av ett mediasystem. Vi vet också att det omfattande annonsmaterialet ofta med direkt anknytning till det redaktionella innehållet betraktades som en organisk del av veckopressen.² Det stämmer väl in på Severinssons källmaterial. Vissa av annonsörerna i *Charme*, exempelvis innehavare av skönhetsinstitut, var samtidigt författare i rådgivningsspalterna. Modereportagen gav extra utrymme till tidningens stora annonsörer som till exempel det anrika Leja Magasinet. Och som Severinsson visar tecknade tidningens originella chefredaktör, Agda Groth, flera av de stora annonserna själv. Uteslutningen av det mest renodlade reklamaterialet har sannolikt

1. *Idun* (1888); *Husmodern* (1917) och *Svensk damtidning* (1890).

2. Klara Arnberg, ”Beyond Mrs Consumer: competing femininities in Swedish advertising trade publications, 1900–1939”, *Scandinavian Economic History Review* 66:2 (2018) s. 153–169,

påverkat en av Severinssons slutsatser. Hon menar nämligen att hennes resultat korrigerar den tidigare forskningen som har lyft fram den kommersiella karaktären av fenomenet nya/moderna kvinnor (s. 253 och 260).

Teori- och analysapparaten domineras av sociologen Mimmi Schippers teoretiska modell om hegemonisk femininitet. Den utgår från ett socialkonstruktivistiskt synsätt där femininitet uppfattas som socialt/kulturellt konstruerat och vill utgöra ett komplement till R. W. Connells teori om hegemonisk maskulinitet. Den skiljer mellan hegemoniska femininiteter och så kallade pariafemininiteter som hotar hegemonin och könskomplementariteten. Emma Severinsson tillämpar också ett angreppssätt som hon skriver "ligger nära" intersektionella analyser. De intersektioner som hon är intresserad av och som hon konsekvent undersöker är modernitet (modern/traditionellt) genus (kvinnor/ män), nationalitet (det svenska/ det amerikanska, det "parisiska"/ det främmande) och ras (de svenska eller det vita/ det exotiska). Severinsson reflekterar själv över att klass hade kunnat läggas till. Hennes källmaterial hade sannerligen erbjudit ett rikt underlag därtill.

Från självförsörjningens lov till kontorsarbets förslavande tristess

Det första empiriska kapitlet utforskar temat självförsörjning, det vill säga singelskap, arbete och ekonomisk frihet, främst genom frågespalternas diskussioner. Emma Severinsson visar hur tre kvinnotyper framträdde: hemmadottern, den gifta kvinnan och den självförsörjande kvinnan. Den senare uppmärksammades särskilt och mest positivt. Samtidigt stod hemmadöttrarna för en otidsenlig kvinnlighet, och "typen" kritiserades i dampressen.

Severinsson ser i sina källor en uppvärdering av singelskapet som modernt och emancipatoriskt. Självförsörjande kvinnor, menar hon, hade nu friheten att välja ett singelliv i stället för äktenskap och ett sådant val fick för första gången plats inom den hegemoniska femininiteten. En självständig ekonomi i och med lönearbetet – snarare än konsumtion och mode – innebar en ny frihet för kvinnor att formera sin vardag utanför äktenskapets ramar. Kapitlet rymmer också ett högtintressant avsnitt om önskade sexuella inviter på arbetsplatsen, som dock inte riktigt följs upp i slutsatserna.

Avhandlingens andra empiriska kapitel, sätter heterosexuella relationer i fokus och handlar om hur kärlek, äktenskap och skilsmässor skildrades. Privatlivet hade på 1920-talet blivit en politisk fråga, menar Emma Severinsson, i och med införandet av den nya äktenskapslagen som likställde makarna. Men politiska förändringar och juridiska villkor måste förankras i vardagskulturen – jämlikheten i praktiken var inte lika självklar och omedelbar. I de äktenskap som diskuterades i veckotidningarna fick kvinnor inte sällan stå för det nya och moderna i kontrast till sina traditionella makar. Men, som Severinsson visar, en modern kvinna till hustru blev ofta en modernitets-

markör för män. Komplementaritetstanken förblev stark under perioden och i damtidningarna vädrades farhågor om att kvinnornas maskulinisering skulle leda till männens feminisering. Pariafemininiteter, exempelvis alltför moderna kvinnor, synliggjordes genom jämförelser med utlandet, främst Amerika och Paris. Svenska kvinnor skulle vara moderna, men bara lagom moderna visar Severinsson med ett träffande begrepp i sammanhanget.

Nästa kapitel om "Moderna kvinnokroppar" undersöker hur skönhetsvård och skönhetsstävlingar skildrades i veckopressen. I detta kapitel ingår fascinerande analyser av hur den moderna kommersiella skönhetsvården föreskrev omformning av själva kroppen, med gymnastik och diverse skönhetsknep, i stället för som tidigare forandet av utseendet med hjälp av kläder. Veckopressen tog det facto mått på kvinnornas kroppar och jämförde det med tidens kodifierade idealmått. Kroppen dekonstruerades, "styckades", och specifika kroppsdelar fokuserades i artiklar, bilder och frekventa skönhetsstävlingar. Årtiondens kroppsdel *par excellence* blev benen som de korta kjolarna exponerade i aldrig tidigare skådad omfattning. Severinsson visar att detta fokus på mätande och på kroppsdelar sammanflätades med det dåtida rastänkandet. Kvinnan skulle ha vackra "rasben" och gärna också de ideala så kallade "venusmåttan" på kroppen. Kvinnorna fick inte bli alltför maskuliniserade i och med det nya modet med kort hår och friare plagg och deras kroppar gjordes i veckopressen till objekt för andras blickar. De korta kjolarnas frihet bar med sig ett krav på att visa upp vackra ben och en heterosexuellt begärlig kropp.

I kapitlet om "Moderna sportkvinnor" fortsätter diskussionen om kroppen och om svenskheten. Både tävlingsidrott och vardagsidrott fick spaltutrymme i damtidningarna. Svenskhet, nationalitet och rastänkande liksom idén om lagom moderna kvinnor var närvarande även i dessa sammanhang. Vissa sporter förespråkades utifrån vad som uppfattades vara feminint. Simning var exempelvis en okontroversiell idrott, som gärna diskuterades i artiklar rikt illustrerade med baddräktklädda kvinnor. Kvinnliga idrottare blev dels ikoner för frihet och emancipation, dels en förevändning för att exponera lättklädda och ofta erotiserade kroppar. Utöver dessa förekommer också i tidningarnas idrottsskildringar två ytterligare kategorier. En består av maskuliniserade icke-kvinnor, kvinnor som på grund av sportandet uppfattas ha förlorat sin kvinnlighet, och en mer förekommande utgörs av sunda friska – och svenska – sportande flickor, som beskrivs i positiva ordalag. Den moderna kvinnlighetens gränser diskuterades alltså även i relation till idrotten.

Kapitlet "Moderna kvinnor och maskiner" innehåller två fallstudier, en om den moderna motorsporten och en annan om skrivmaskinen. Emma Severinsson finner en odelad positiv attityd till bilen, som stod för frihet,

modernitet och rörelse. Kvinnliga bilister ansågs inte hota den hegemoniska femininiteten. Det förklarar hon med att bilen var en utpräglad lyxvara som i stort sett var ouppnåeligt för större delen av läsekretsen och därför inte heller blev ett hot. Damtidningarnas framställningar skiljer sig här från den gängse modernitetsdiskursen där teknik, rörelse framtidsorientering vanligen kodades som manliga. Kapitlets andra del – om skrivmaskinen – blir intressant i jämförelse med den odelade positiva bilden av självförsörjande kvinnors liv och frihet från det första empiriska kapitlet. Severinsson förklarar nämligen att skrivmaskinen, i motsats till bilen, beskrevs i negativa termer. Skrivmaskinen och därigenom kontorsarbetet, så som det framställdes i damtidningarnas spalter, förvandlade kvinnorna till fastlåsta avhumaniserade objekt – till kontorsslavar.

Kontextualisering av forskningsresultaten

Avhandlingens fem empiriska kapitel innehåller således en rad intressanta analyser. Diskussionen blir dock inte helt övertygande när Emma Severinsson i en vällovlig ambition att tydliggöra sina viktigaste forskningsbidrag ställer sina resultat i relation till den tidigare forskningen. Jag menar att hon hårdrar sina slutsatser åt fel håll, samtidigt som hon ibland missar att ställa sina egna slutsatser i relation till varandra. Det märks i de empiriska kapitlen och särskilt i slutsatskapitlet.

Severinsson avfärdar exempelvis den tidigare forskningen om 1920- och 1930-talens moderna kvinnor med hänvisning till att den främst hade betonat den kommersiella karaktären hos fenomenet moderna/nya kvinnor och därför missat den politiska laddning som präglade diskussionerna om den moderna femininiteten (till exempel s. 253 och 260). Denna kontrastering blir problematisk på flera sätt. Severinsson väljer explicit bort det mest kommersiella i sitt källmaterial, reklamen, och hon missar därmed möjligheten att föra en välbehörlig diskussion om kommersialiseringen av det politiska, och vice versa, i det här fallet. Påståendet att den tidigare forskningen skulle ha missat den politiska och emancipatoriska laddningen i företeelsen och talet om den moderna kvinnan stämmer dessutom inte. Särskilt inte om man, som Severinsson, utgår ifrån att det vardagliga kan också vara politiskt. En rad forskare, exempelvis Johan Söderberg i sin bok om kosmetikakonsumtion eller Kristina Fjelkestam i sitt arbete om mellankrigstidens romaner har pekat på denna emancipatoriska laddning.³ Emma Severinsson hänvisar flera gånger till en artikel av Margareta Fahlgren, Yvonne Hirdman

3. Kristina Fjelkestam, *Ungkarlsflickor, kamrathustrur och manhaftiga lesbianer: Modernitetens litterära gestalter i mellankrigstidens Sverige* (Eslöv 2002) t. ex. s. 194; Johan Söderberg, *Röda läppar och shinglat hår: Konsumtion av kosmetika i Sverige 1900–1960* (Johanneshov 2001) t. ex. s. 23–24 och 105

och Ebba Witt-Brattström i *Nordisk kvinnolitteraturhistoria* från 1996 i detta sammanhang. Men sedan dess har mycket forskning om populärkulturella femininiteter tillkommit, forskning som lyfter fram den emancipatoriskapolitiska laddningen, och som Severinsson är väl bekant med, såsom det framgår av hennes övriga hänvisningar.⁴

Dessutom konstaterar hon själv i ett annat kapitel och även i sammanfattningen att den moderna kvinnokroppen "uteslutande beskrevs som objekt" (s. 259) i de damtidningar som hon har studerat och i det sammanhanget hävdar hon att den tidigare forskningen överbetonat frigörelsen och subjektskapandet. Här missar hon även att denna forskning i sin tur framkommit som en reaktion på ännu tidigare forskning som lyfte fram populärkulturella kvinnokroppar som objektifierade och begränsande.

På liknande sätt hårdrar Emma Severinsson sitt argument om att "[...] sexuell frigörelse, i betydelsen sexuella praktiker eller anspelningar på sex, närmast lyser med sin frånvaro i den svenska veckopress som jag har undersökt" (s. 257). Således menar hon att hennes material visar en annan bild än den tidigare forskningen som har använt delvis annat material och fokuserat på sexuell frigörelse. Den som bläddrar i veckotidningen *Charme* kan dock knappast missa de följetonger som på ett ytterst påtagligt sätt exemplifierar frigjorda sexuella praktiker. De framstår inte som undantag utan som stående inslag, även om frigjord sexualitet ofta, dock inte alltid, exotiseras och tillskrivs amerikanska och "parisiska" kvinnor, inte svenskor.

Det första empiriska kapitlets övergripande argument om att den självförsörjande – och ofta kontorsarbetande – kvinnans nya frihet och självständighet som med kraft skrevs fram i damtidningarna står i viss kontrast mot de resultat som Emma Severinsson lyfter fram i sitt sista empirisk-tematiska kapitel, när hon skriver om hur skrivmaskinen och kontorsarbetet skildrades i termer av själsdödande begränsning och fastlåsnig. Jag tvivlar inte på att både den egna lörens emanciperande verkan och kontorsarbetets tristess var vanliga och parallella diskurser i den veckopress som Severinsson undersöker. Men hon missar tyvärr att förklara och analysera kontrasterna. Här hade det behövts mer än de återkommande och lite mekaniska hänvisningarna till de inledande fraserna om modernitetens motsägelsefullhet i Marshall Bermans numera klassiska bok.

Severinsson slutsats om att självförsörjning, singelskap och inte minst ekonomisk frihet och självständighet normaliserades och även prisades i veckotidningarna framstår som rimlig och intressant. Det är också angeläget att påpeka hur den kommersiella veckopressen bekräftade på sina

4. Inte minst Yvonne Hirdmans kapitel "Moderna tider" om 1920-talets kvinnor, konsumtion, idrott m.m. i Yvonne Hirdman, Urban Lundberg & Jenny Björkman (red.), *Sveriges historia: 1920–1965* (Stockholm 2012) ger en fingervisning om denna förändring i forskningsläget.

spalter kvinnors aktiva livsval att förbli ogifta. Severinsson visar skickligt och övertygande hur den ogifta kvinnan därigenom fick plats inom den hegemoniska femininiteten. Men läsaren blir fundersam när Severinsson sedan menar att hon därigenom "utmanar Gunnar Qvists förklaringsmodell om att den demografiska utvecklingen med ett kvinnoöverskott drivit fram emancipatoriska framsteg" (s. 258, se även 67, 92). Kopplingen till Qvist får stort utrymme, men är svårbegriplig. Oavsett vad man anser om Qvist omdebatterade studie från 1977 så handlar det om faktiska demografiska förändringar och inte om talet om kvinnans handlingsutrymme, och det under en lång historisk period som föregår Severinssons.⁵ Detta är således också ett exempel på hur Severinsson ibland glömmet att hennes analys ligger på den diskursiva nivån och handlar om "talet om moderna kvinnor" inte kvinnornas faktiska villkor och levnadsförhållanden.

Jag anser inte att dessa problem nödvändigt undergräver Severinsson egentliga resultat, jag har främst invändningar mot hur hon väljer att tolka sina egna rön i relation till forskningsläget och i relation till sina egna övriga resultat.

Sammanfattningsvis

Veckopress, konsumtion, mode, skönhetsvård med mera har varit nya heta historiska forskningsämnen under de senaste årtiondena. En del av denna forskning har tillkommit som reaktion på ett forskningsläge som tidigare försummat populärkulturens och särskilt dess emanciperande potential. Mycket är kvar att göra förstås, men svenska och utländska forskare har belyst och teoretiserat olika sidor av den moderna femininiteten och det tidiga 1900-talets populärkultur. Att bidra med något originellt på ett sådant fält är en utmaning, men uppenbart är att Emma Severinsson har något nytt att säga. Det görs på tre sätt, alla dock inte lika väl genomförda.

För det första genom viktiga pusselbitar av ny empiri får vi en fördjupad bild av populärkulturens femininiteter. De olika tematiska kapitlen består av en rad spännande mikroanalyser. Bland de empiriska godbitarna vill jag särskilt nämna den insiktsfulla skildringen av mediauppmärksamheten kring kvinnobenen och Severinssons analytiska diskussion om den styckade, dekonstruerade kvinnokroppen. Men det finns mycket annat, inte minst är avsnittet om sexuella trakasserier på arbetsplatsen högaktuellt och historiskt intressant. Att *Charme*, en bortglömd men i dåtiden innovativ och tongivande veckotidning, uppmärksammas är också ett relevant empiriskt resultat i sig.

5. Gunnar Quist, "Ett perspektiv på den s. k. kvinnoemancipationen i Sverige", *Historisk tidskrift* 1977:2.

För det andra, anser jag att även om Severinsson inte har något explicit syntetiserande anspråk, så tangerar hon just en sådan uppgift i praktiken. Severinsson länkar ihop och kan diskutera sammanhållet – med hjälp av sitt mångfacetterade empiriska material – ett massivt och varierande forskningsfält om det tidiga 1900-talets populärkulturella femininiteter. Att tydligt koppla samman förvärvsarbete med diskursen om mode, skönhetsvård och konsumtion är också en bedrift. Hit hör även att Severinsson reder ut begreppet ”moderna kvinnor” och visar hur gränser för det modernt kvinnliga drogs upp och hur svenska kvinnor fick bara bli lagom emanciperade, *lagom moderna*. Det senare är ett begrepp som Severinsson lanserar, och som jag tycker att hon – tillsammans med de forskningssyntetiserande anspråken – borde ha gjort större sak av.

För det tredje, finns också fröet till en spännande teoriutvecklande ansats, men den potentialen utnyttjas inte till fullo. Severinsson konstaterar kapitel efter kapitel att Schippers analysmodell om hegemoniska femininiteter inte räcker till för att tolka materialet, men väntar till slutkapitlet med att föreslå att modellen borde kompletteras med ytterligare två kategorier, nämligen avfärdade femininiteter och idealfemininiteter. Detta är relevant och bra, med det hade varit mer lyckat att presentera och diskutera den egna utvecklade modellen redan i inledningskapitlet, för att på allvar kunna dra nytta av den i analysen och samtidigt testa den mot empirin i boken.

Även om boken hade kunnat bli ännu bättre genom ett mer genomfört teoretiskt bidrag och en mer rättvisande tolkning av de egentliga resultaten, är det ingen tvekan om att Emma Severinsson har skrivit en bra avhandling. Den utgör inte bara ett viktigt bidrag till forskningen utan är också intressant läsning.